

حسرتوں کا چکر

● احمد لیلیٰ زادہ



یکی از شاخه‌های قوی در هنر گرافیک (سیاسی) کاریکاتور می‌باشد که اگر تعاریف ذیل را از کاریکاتور تعاریف دقیقی بدانیم به این حقیقت که کاریکاتور، موفق‌ترین و کارآمدترین شکل ارائه پیام در زمینه سیاسی بوده است می‌رسیم.

تعاریفی که از کاریکاتور در فرهنگهای مختلف به عمل آمده است:

کاریکاتور به دنبال نمایش صفات و خصوصیات بارز فرد یا شیی به صورت اغراق آمیز، مضحک و غیر طبیعی می‌باشد.

تصویر مشابه، مضحک و غیر طبیعی از چیزی ارائه دادن.

تقلید کردن از روی تمسخر.

تصاویر کاریکاتور در رابطه با وقایع جاری و مورد بحث روز است.

با توجه به اینکه با شنیدن کلمه کاریکاتور ناخودآگاه، مفهوم شوخی و خنده در ذهن تداعی می‌شود، اما در اکثر کاریکاتورهای موجود، طنز تلخی وجود دارد که هدف طراح نه تنها خنده و شوخی نبوده بلکه پیام تلخ و گزنده‌ای است که هشدارهای جدی در مورد وقایع موجود زمان می‌دهند. آنچه که کلمه کاریکاتور بدان اطلاق می‌شود ممکن است تنها یک طرح تمثیلی یا کنایه‌ای باشد، با این هدف که به جای خندانیدن بیننده، وی را به تفکر وامی‌دارد. در یک اثر کاریکاتور، معمولاً مقداری تخیل و اغراق وجود دارد و در بیان هدف، از اصطلاحات روزمره و عامه به همان شکل متداول استفاده می‌شود. این خود یکی از ویژگیهای تعیین کننده کاریکاتور در نقطه زمانی خلق اثر است. هنرمندان بزرگی در جهان، این روش را برای بیان اهداف سیاسی، اجتماعی خود انتخاب نموده و آثار بی‌شمار و ارزشمندی از خود به جا گذارده‌اند از جمله: دومیه، گویا، و...

«شرکت هنرمندان، در کشاکش وقایع و اعتراضات سیاسی و اجتماعی، با توجه به روح حاکم بر قرن نوزدهم، امری غیر قابل اجتناب بوده است. آثار «گویا» در اوایل این سده و آثار «دومیه» در اواسط آن، از برجستگی خاصی برخوردارند. در چهار مجموعه آثار چایی «گویا» («اوهام»، «بلایای جنگ»، «گاو بازی» و «ضرب‌المثل‌ها»)، تنها مجموعه

«بلایای جنگ» در اعتراض به جنایات ارتش ناپلئون بناپارت در اسپانیا، دارای «حضور سیاسی» است. در این آثار، تکنیک بیانی متمایزی نسبت به آثار نقاشی به چشم نمی‌خورد، اگرچه شاید بتوان، به سختی، آثاری از مسیر آینده هنر گرافیک در آنها جستجو کرد. در دو مجموعه دیگر، اوهام و ضرب‌المثل‌ها، «گویا» به تجربیاتی دست می‌یازد که یک قرن بعد، شیوه «سوررئالیسم»، متأثر از «روانشناسی اعماق»، پای در عرصه آن می‌نهد.

«طنز و هزل» شیوه‌ای است که خورشید بیان را در پس ابری از اعجاب و ابهام و ایجاز می‌پوشاند و از صراحت و سوزاندگی آن می‌کاهد... بر این اساس، هنر اگر التزام به «ابلاغ پیامی سیاسی و اجتماعی» پیدا کند، لاجرم به سوی طنز گرایش خواهد یافت و «عنصر هزل و طنز» را اگر در «نقاشی» وارد کنیم، به «کاریکاتور» خواهیم رسید.

یکی دیگر از خصوصیات و ویژگیهای خاص کاریکاتور سادگی در ترسیم و امکان به چاپ سپردن و تکثیر آن و استفاده عمومی، حتی افراد بی‌سواد از آن است، که در بیان موضوعات مورد بحث روز یعنی «موضوعیت» خود نیز تأکید دارند. این تصاویر آنچه در زمان خلق خود در جامعه روی داده و زبانزد مردم می‌شود را به تصویر می‌کشاند.

● تاریخچه کاریکاتور سیاسی

«اختراع چاپ در قرن پانزدهم، تحول جدیدی به اشکال کنایه‌دار و تمثیلی قرون وسطی بخشید. نخستین کاریکاتورهای سیاسی با اولین چاپ هیجان و تازگی خاصی به خود گرفت. یک اثر هزل، حکاکی شده بر روی چوب، به نام «عکس‌بازی سویس» ۱۴۹۹، جاه‌طلبیهای سیاسی فرانسه در ایتالیا را به تفسیر می‌کشاند. این اثر، پاپ، امپراطور، پادشاه فرانسه و پادشاه انگلستان را در حال بازی ورق نشان می‌دهد، در حالی که سرپاز کوچک سویسی، در زیر میز، اشیاء به هم ریخته را جمع‌آوری می‌کند. در این جا کاربرد کنایه دیگر به چیزی تبدیل شده که برای خواننده روزنامه امروزی کاملاً آشناست.

طرفدار»، «جمهوری در حال استراحت» و «آشامیدن بعد از خستگی روز»، اکثر کاریکاتورهای فرانسه ضد سلطنت و شاه دوستی بود. در این مورد طرح بیدارگرانه دیوید از ماری آنتونیت را که در حال نزدیک شدن به کیوتین است می‌توان نام برد. معذالک، بی‌باکترین طراحان در زمینه کارهای انقلابی، «ویلنوو» است که اثر ترسناک وی به نام «درس عبرتی برای دیگر شیادان سلطنتی» که در سال ۱۷۹۳ منتشر شد، کاملاً روح حکومت ترور و وحشت را به تصویر می‌کشاند. وی یک انقلابی قانع باقی نماند:

آثار کاریکاتور در فرانسه پیش از انقلاب، یا تماماً اجتماعی بود مثل «مجمع پیر دختران باکره» که متعلق به سال ۱۷۶۰ است، و یا ملهم از شخصیت‌های برجسته ولی بی‌خطر مثل «ولتر» بود. کنایه و طنز کوچکی هم وجود داشت که مستقیماً متأثر از هنر بود. «نقاشی بوزینه» اثر چاردنی را در این مورد می‌توان نام برد. انقلاب فرانسه در انگلستان پیش از فرانسه به کاریکاتور کشیده شد. در حقیقت الهام‌بخش تعدادی از بی‌پرواترین و گویاترین آثار کیلری مثل «اوج عظمت فرانسه» و «خانواده‌ای از انقلابیون افراطی و

دمیه

صلح، شرحی بر
رویدادهای ساده، از مجله
چارویاری، ۱۸۷۱
لیتوگراف

اگرچه آثار اخیر دمیه هنوز هم کاریکاتور محسوب می‌شد. معذالک، طرح‌های وی اکنون از مضامین انتزاعی چون جنگ، صلح، مسابقه تسلیحاتی، و فرانسه و پروس برخوردار بود. این امر تا اندازه‌ای ناشی از اعمال قوانین شدید سانسور در دوران امپراطوری دوم بود. از اینرو، وی قادر نبود به انتقادهای فردی و کارتونهای روزهای اولیه که از مضامین سیاسی آشکار برخوردار بود، بپردازد. علت دیگر این امر، فشارهای روزافزون سیاستهای اروپایی بود که مانع رشد افکار عمومی می‌شد. کارتونهایی که دمیه بین سالهای ۱۸۶۰ تا ۱۸۷۱ طراحی نمود، بیانگر حس پیش‌بینی هنرمند است. چرا که وی جنگ بین فرانسه و پروس را اجتناب‌ناپذیر می‌دید. این کاریکاتور، بلافاصله بعد از توافق بر روی شرایط صلح که به جنگ فرانسه و پروس پایان می‌داد، در نشریه چارویاری انتشار یافت.



اواخر عمرش را به عنوان حکاک تصاویر افراد شاه‌دوست تحت حکومت اعاده یافته لوئی هیجدهم گذراند.

ناپلئون که از غریزه‌ی عالی تبلیغات برخوردار بود، بعد از به قدرت رسیدن، کاریکاتور‌ریستهای فرانسوی را به حمایت از سیاستهایش ترغیب نمود. بروز انقلاب فرانسه و شرکت متعاقب انگلستان در جنگ ناپلئون، موجب تحریک و گسترش علاقه‌ی روزافزون مردم انگلستان به کاریکاتور قرار شد. در سال ۱۷۹۶، مجله‌ای به نام «مورنینگ کرونیکل» شکایت داشت که سلیقه و توجه روز کاملاً بر کاریکاتور قرار گرفته و مردم علاقه‌ی فراوانی به آن نشان می‌دهند: «ما احساس لذت خود نسبت به زیباییهای طبیعت را از دست داده‌ایم... دیگر به آداب و رسوم و آراستگی قانع نیستیم، باید چیز مضحک و بی‌تناسبی داشته باشیم که با ابعاد بزرگ و تزئینات خود بسیار خسته کننده و دل‌آزار است.»

کاریکاتور در دستهای گیلری سلاحی برای تبلیغات سیاسی بود. هر وقت که قرار بود که چاپ جدیدی در معرض دید عموم قرار گیرد، جمعیت فراوانی پشت پنجره‌ی اتاق ناشرش ازدحام می‌کرد. جنگهای ناپلئون رنگ و بوی جدی‌تر از آنچه که کاریکاتور از زمان اصلاحات به بعد داشت بدان می‌بخشد. «فجایع جنگ» اثر گویا که ملهم از خشونت‌های جنگ اسپانیاست، تنها در صورت تفسیر کاملاً به دور از تعصب کلمه، کاریکاتور محسوب می‌شوند. کنایات ترسیمی به دنبال ارتش ناپلئون در همه جا شایع شد، که به تعبیری تجلیلی از آزادی سیاسی بود که مهاجمین به همراه آوردند. این کنایات شامل طرحهایی اثر هنرمند سوئسی «آنتوان دنیکن» به سال ۸-۱۷۹۷ و کاریکاتورهای ضد ناپلئون اثر

«جان-گوتفرد-شاد» و «آی. تی. دبلیو. هافمن» دو تن از مؤسسين کاریکاتور آلمان جدید می‌باشد.

در آلمان، تأسیس «مجله‌ی سیمپلی سی سی موس» در سال ۱۸۹۶ خط هنری را در اختیار کاریکاتور‌ریستهای آلمانی قرار داد. شماره‌های قبل از جنگ آن به ویژه نشان دهنده‌ی یک جریان هنری جدید و قوی بود که در طرحهای بردسلی ریشه داشت.

کاریکاتور در قرن نوزدهم انگلستان تحت تسلط و نفوذ مجله‌ی پانچ که در سال ۱۸۴۱ بنیان نهاده شده بود و مشهورترین و پردوام‌ترین مجله‌ی طنزآلود و فکاهی جهان است قرار داشت. با وجود این، کاریکاتور قرن نوزدهم انگلستان به طور قطع، بیش از ارزش واقعی خود مورد ارزیابی قرار گرفته است. دیگر دمیه انگلیسی وجود ندارد، و از این رو رقیب انگلیسی انگلستان در سالهای اخیر دو طراح بزرگ را در زمینه‌ی طنز ارائه می‌دهد که احتمالاً بهترین طراحان از زمان رولندسون و گیلری به بعد می‌باشند و تخصص آنها در بیان خشم آمیخته به حقانیت هنرمند طنزگرا می‌باشد. جرالد اسکارف بیشتر به نکات مربوط به انسان می‌پردازد و بیشتر موضوعات وی را نیز مردم تشکیل می‌دهند تا وقایع روزمره. وی ظاهر افراد را به شکل نیمه خیالی تغییر می‌دهد و از اشکال جدید به عنوان ابزار استعاره، برای شخصیت مورد نظر خود استفاده می‌کند. رالف استدمن بیشتر به عنوان مفسر اخلاقی و اجتماعی کار می‌کند تا یک نقاش؛ به طور مثال اعتراض وی به شکار فک در حد قیاس با دمیه است.

جنگ جهانی اول به همراه اشتیاق و دهشت‌هایش، فرصتهای تازه‌ای را از هر جهت در اختیار کاریکاتور‌ریستها قرار داد. «بورن» اثر فورین که یادگاری از اراده‌ی فرانسه به مقاومت در ورن است،

کاریکاتور به دنبال نمایش صفات

و خصوصیات بارز فرد یا شیئی به صورت اغراق آمیز

مضحک و غیرطبیعی می‌باشد.

● کاریکاتور‌یستها به طور قطع، در تمام طول قرن نوزدهم از قوه اختراع و ابتکار برخوردار بودند. ●

در هزاران نسخه به چاپ رسید و در پشت خطوط دشمن پراکنده شد. در آلمان، مجله «سیمپلی سی سی موس»، خط تبلیغات بر علیه فرانسویها و انگلیسیها را در اختیار داشت. معذالک، یکی از کاریکاتور‌یستهای بزرگ زمان جنگ، «لوئیس را مارکس» هلندی است که بعد از تهاجم بلژیک، با متحدین هم‌دست شد.

در سال ۱۹۱۷، به تقاضای لوید جرج به آمریکا رفت تا ایالات متحده را ترغیب نماید وارد جنگ شود. طراحی وی در بهترین شرایط، چندان قابل توجه و شاخص نبود، معذالک، قدرت و نیشدار بودن بعضی از تصاویرش آنچنان بر این ضعف برتری می‌یافت که تأثیر وی بر جریان جنگ، قابل توجه بود. کاریکاتور یک بار دیگر ثابت کرده بود که نه تنها از جنبه مردم پسند برخوردار است بلکه صاحب قدرت نیز است.

کاریکاتور‌یستها به طور قطع، در تمام طول قرن نوزدهم از قوه اختراع و ابتکار برخوردار بودند. تاریخ کاریکاتور آمریکا در قرن بیستم، بهترین جمع‌بندی از آنچه که در نقاط دیگر دنیا روی می‌داد و بین دو حد اجتماعی و سیاسی در نوسان بود را در اختیار ما قرار می‌دهد. قطب سیاسی توسط مجله «دمیز» نشان داده می‌شود که از سال ۱۹۱۲ تا پایان جنگ جهانی اول تعدادی از هنرمندان سرشناس آمریکایی آن زمان، منجمله اعضای مکتب بااصطلاح «اشن‌کن» نظیر جورج بلوز و ویلیام کلاکنز را به استخدام خود در آورده بود. مجله مذکور که از نقطه نظر سیاسی، طرفدار اصلاحات اساسی بوده، سوء استفاده‌های اجتماعی آن زمان را صریحاً مورد حمله قرار داد. بعد از آن یکی از موفق‌ترین مجلات مجله «امریکانا» بود که جایگاهی برای ویلیام کروپر در دهه سی فراهم نمود.

حتی در کاریکاتورهای زیرزمینی که در اواخر دهه شصت در آمریکا منتشر می‌شد، و در این زمان

جنگ طولانی ویتنام کودکان را از والدین خود دور ساخته بود، مردود شمردن کامل جامعه فاسدی که در طرحهای اولیه جورج گروس دیده می‌شود، یا حتی لبه تیز مجله مشهور طنز آلمانی به نام «سیمپلی سی سی موس» قبل، در اثنا و بعد از جنگ جهانی اول به چشم نمی‌خورد. هم‌چنین، هیچ نکته قابل مقایسه‌ای با مونتاژهای دهشت‌آور عکس «جان هارت فیلد» که در آن سعی می‌کند وحشت کامل نازیها را به نمایش بگذارد نیز وجود ندارد. «گروس» کاریکاتورهای تند و صریح از نظر جنسی از زندگی آلمانی تهیه نمود که در آن وحشیگری و ریاکاری جامعه دهه سی را مورد انتقاد و حمله قرار داد. طرحهای تند وی، توضیح روشن و گویایی از ظهور نازیسم را به دست می‌دهد. «جان هارت فیلد» (فردی آلمانی که در مقابل حس میهن پرستی آلمانها در جنگ جهانی اول نامی انگلیسی بر خود نهاد)، یکی از دوستان گروس بود که با عقاید اصلاح طلبانه وی در زمینه‌های هنری و سیاسی، موافق و هم‌رأی بود. وی تکنیک مونتاژ عکس که یکی از مهمترین ابداعات تاریخ کاریکاتور است را ابداع نمود. این تکنیک از عکسها یا اجزائی از آنها استفاده می‌کند و آنها را در کنار سایر عکسها و طرحها قرار می‌دهد تا بتواند از طریق ایجاد واقعیتی در هم ریخته و طنزآلود، موضوع خود را مورد تفسیر قرار دهد. در انگلستان، حملات «دیوید - لو» به هیتلر در سال ۱۹۳۳ شروع شد و در طول جنگ جهانی دوم ادامه یافت. کاریکاتورهای وی که ساده ولی بسیار گویا بود، شهرت فراوانی برایش ارمغان آورد و موجب خشم شدید هیتلر شد. «لو» هم‌چنین «کلث بلیمپ» را که یک افسر محافظه کار اجباری و پا به سن گذاشته ارتش و اسمش اکنون وارد زبان انگلیسی شده است را ابداع نمود. معذالک، کارتونهای وی مثل آثار گیلری متوجه کلیه احزاب بود و حتی «وینستون

دمیه (۷۹-۱۸۰۸)

خیابان ترنسونین (پانزده
آوریل، مجله آسوشی ایشن
منسوتل، ژوئیه، ۱۸۳۳)
(۱۸۳۳-لینوگراف)

این لینوگراف مشهور، در
شمار پنج اثر استادانه‌ای است
که دمیه برای فروش جداگانه به
مشترکین مجله آسوشی ایشن
منسوتل که صاحب امتیاز آن
شخصی بنام چارلز فیضی‌هون
بود، طراحی نمود. اثر دیگر وی،
دشمن‌کننده‌های مطنه نام دارد که
بسیانگر تفسیر ویرانگر و
خائن‌ان‌سوز دمیه بنر هیئت
حاکمه فرانسه است. در سالهای
اولیه ۱۸۳۰، شورشیان متعددی
در ناحیه کارگرنشپین سن مارتن
در پاریس روی می‌داد. در پانزده
آوریل ۱۸۳۳ یکی از این شورشیان
به طور وحشیانه‌ای توسط
مأمورین دولتی سرکوب شد. از
جمله جنایاتی که در این
سرکوبی مرتکب شدند به قتل
رساندن خانواده بی‌گناهی بود
که همگی در خواب بودند. افراد
بسیاری ناظر این شقاوت و
بی‌رحمی بودند و خشم ناشی از
این جنایت به طور گسترده و
عمیقی در بین مردم احساس
می‌شد. تابلوی ساده و در عین
حال تأثیرانگیز دمیه یقیناً در حد
قیاس با یکی از تکان‌دهنده‌ترین
آثار گویا به نام «فجایع جنگ»
است.



۹۹ کاریکاتور سیاسی

نیاز به عکس‌العمل سریع کاریکاتور نیست

نسبت به وقایع روز دارد ۶۶

درس عبرتی برای دیگر
شیادان سلطنتی، ۱۷۹۳

کنده کاری

آثار کاریکاتور فرانسه در
دوره انقلاب وقایع جاری را
دنبال و ستایش می‌کرد، که این
امر در آن دوره کاملاً طبیعی
می‌نماید. چرا که حکومت ترور و
وحشت از نوامبر ۱۷۹۳ تا ژوئیه
۱۸۹۳، با کشتار دو هزار و
هشتصد نفر و سپردن آنها به
تسلیه‌های گیوتین تنها در
پاریس، آنچنان قشرهای متعدد
جامعه فرانسه را دچار ترس و
وحشت کرده بود که
سکوت، عالمانه‌ترین و ایمن‌ترین
راه به نظر می‌رسید. اثر
تکان‌بخنده فوق که سربریده
شده لوتی شانزدهم را به نمایش
می‌گذارد، حامل زنگ خطری در
عنوان خود می‌باشد: «درس
عبرتی برای دیگر شیادان
سلطنتی». نوشته پایین تصویر
سنگینی از یک ترانه ملی فرانسه
است که در آن دوران سروده شد:
«چه خون کثیفی در رگهای ما
جاری است».



چرخیل» نیز از حملات شدید او در امان نبود. کاریکاتورهای سرشناس روسی چون «کوکری نیسکی»، اغلب با هر معیاری که سنجیده شوند هنرمندانی مقدر و با استعداد به شمار می‌روند. آثار کاریکاتوری که تحت حکومت‌های مطلقه خلق شده‌اند، معمولاً از تحریم‌هایی که در مورد سبک هنری جدیدی در چنین کشورهایی اعمال می‌شود طفره می‌روند. با رشد مجدد اعتراض سیاسی در دهه هفتاد، رشته جدیدی از کاریکاتور در غرب دموکراتیک پدیدار شد. کاریکاتورهای زیرزمینی اغلب به دنبال بیان نهایت شدت و تباهی جنسی، در انتقاد و حمله به جوامع خود بودند. نمونه بارز این مورد «اوور» اثر فردی فرانسوی به نام «سینه» است که متخصص نمایش انحرافات جنسی همراه با تجاوز و هتک حرمت

به هر حال کاریکاتور اجتماعی و سیاسی قرن بیستم، صرفاً محدود به شورشها و مخالفت‌های سیاسی و اصلاح‌طلبی نبوده است. رژیم‌های دیکتاتوری و مطلقه امروزی سعی در از بین بردن و منسوخ نمودن کاریکاتور ندارند. این رژیم‌ها از کاریکاتور بیشتر به خاطر اهداف تبلیغی استفاده می‌کنند طرح‌های خلق شده توسط هنرمندانی که تحت چنین شرایطی کار می‌کنند، اغلب ممکن است از ظرافت و مهارت بسیار کمتری برخوردار باشند. معذالک، تعدادی از تصاویر تبلیغاتی نازی که در خلال جنگ جهانی دوم کشیده شده از قاطعیت طعنه‌آمیز و نیشداری برخوردار است که از دوره «ویمار» به ارث برده‌اند.

مجله هفتگی «هارپر» بود که در سال ۱۸۷۵ بنیان نهاده شد. دو سال بعد مجله «وینتی فر» به دنبال آن انتشار یافت.

توماس ناست که اولین کاریکاتورریست سرشناس آمریکایی است، در نهضت آمریکا در خلال جنگ داخلی و هم‌چنین خلع سلاح گروه فاسد «توید» در نیویورک دست داشت. لینکلن وی را «بهترین مأمور تازه کار و سر حال ما» نامید، و ژنرال «گرانٹ» اظهار داشت که وی برای حفظ آمریکا تا آنجا که برای یک انسان مقدور است تلاش نموده است. «ناست» هم‌چنین فیل حزب جمهوری‌خواه و خر آزادی‌خواه (طرفدار حزب دموکرات) را ابداع نمود. سمبولهایی که امروزه هم، زمینه موضوعات سیاسی آمریکا به کار می‌رود.

موضوع طنز اجتماعی از میدان وسیعی برخوردار بود. سیاهپوستان و پیروان فرقه «مورمن» که تعداد زوجات آنها طرز ناپسند را مشعوف و مجذوب خود نموده بود، مضامین مطلوب طنزهای اجتماعی را تشکیل می‌داد. هم‌چنین برداشتهایی در زمینه نهضت زنان وجود دارد که فکر جامعه آمریکایی قرن نوزدهم را، به همان میزانی که حقوق زنان، جامعه امروز آمریکا را به تشویش انداخته است، دستخوش آشفتگی و زحمت نمود.

اولین آثار بزرگ کاریکاتور در ایالات متحده آمریکا، بین سالهای ۲۶-۱۸۲۸ در اثنای حکومت جکسون، انتشار یافت. این امر به دلایلی روی داد از جمله، شخصیت بی‌پرده و صریح جکسون که هیچگاه از زیر بحث و مجادله شانه خالی نمی‌کرد.

● کاریکاتورهای سیاسی

«کاریکاتور سیاسی نیاز به عکس‌العمل سریع کاریکاتورریست نسبت به وقایع روز دارد. بنابراین، تقریباً در اکثر موارد، کاریکاتورریستهای سیاسی کسانی هستند که دارای شغلی ثابت در روزنامه یا مجله‌اند. آثار چنین کاریکاتورریستهایی یا دارای مکانی مشخص در صفحات داخلی روزنامه‌ها و مجلات است و یا ستونی را با عنوانی خاص در صفحه اول اشغال می‌کند. در نشریات پرتیراژ دنیا، اغلب در



است. در آمریکا، این شکل طنز غالباً از سلسله طرحهای کم‌دی گرفته شده است، مثل مجله «مد» که بعد از جنگ انتشار یافت. این مجله و سایر مجلات زیرزمینی مثل «دایست ویلیج آدر»، در واقع از اسلاف مجله «دمین» می‌باشند. تمامی این مجلات، از طنز به عنوان سلاحی علیه استقرار سیاسی و اجتماعی طرفداران استبداد و حکومت استفاده می‌کنند. گاهی این مجلات در خدمت یک ایده سیاسی هستند و گاهی مثل مجله «مد» خود را محدود به زمینه خاصی نمی‌کنند. در سال ۱۸۴۱ «نشریه فکاهی آمریکایی» منتشر شد. موفقیت مجله پانچ در انگلستان، به زودی منجر به انتشار مجله‌ای مشابه به نام «پانچی نلو» در آمریکا شد. معذالک، نخستین مجله‌ای که در زمینه کاریکاتور سیاسی از قوام بیشتری برخوردار شد،



کاریکاتور فرانسوی،
در باره اردوگاه بریتانیایی با
عنوان: «دلوری زیانزده سرباز
انگلیسی» که طعنه‌ی کنایه‌ای
است از خشونت سربازان
انگلیسی که سربازان را در حال
کوبیدن لگد به شکم یک زن باردار
نشان داده است.

«کسی مانند پلانتوی فرانسوی تقریباً کارش هر روز در روی جلد نشریه لوموند چاپ می‌شود. او در بین مردم، علاوه بر یک کاریکاتوریست صاحب نام، به عنوان یک رجال سیاسی و یک جامعه شناس مطرح است و در غیاب او نشریه موظف است علت غیبت، تاریخ مراجعت او و مسائل حاشیه‌ای آن را برای علاقمندان که کم نیز نیستند، مطرح کند. اغلب این تصاویر، به دلیل مطرح کردن موضوعی خاص در عرصه مسائل سیاسی بر زیرنویس تکیه دارد. گاهی در این زمینه مشاورینی هنرمند کاریکاتوریست را برای ارائه هر چه بهتر اثرش یاری می‌دهند.»

مسئله دیگر کاریکاتورهای سیاسی، طبیعت خشن و تهاجمی آنهاست. به نظر می‌رسد غالب قربانیان این طرحها از کشیدن آنها ناراضی‌اند و البته تعداد محدودی هم شادمان می‌شوند و ضد تبلیغ را

صفحات اول، از طرحهای کاریکاتوریستها استفاده می‌شود. کار کاریکاتوریست در اینجا این است که نسبت به مسائل سیاسی عکس‌العملی ویژه نشان دهد، یعنی بین خیرهای بسیار بتواند با تیزبینی ایده‌ای را که بتواند اهداف نشریه را تأمین کند، انتخاب کرده، با اجرای چند طرح اولیه سردبیر نشریه را وادار به پذیرفتن یکی از طرحها نماید و سرانجام طرح کاملی را در مدت زمانی کوتاه به وجود آورد.»

حضور هنرمندان کاریکاتوریست سیاسی در عرصه مطبوعات گاهی آنقدر ملموس و قوی می‌شود که برخی مطبوعات صاحب نام، آثار آنان را بدون وقفه در محلی مشخص در روزنامه خود به چاپ می‌رسانند و ارتباطی که این نوع هنرمندان با خوانندگان برقرار می‌سازند گاهی اوقات جزء اصلی شخصیت آن روزنامه محسوب می‌شود.

❧ کاریکاتور اجتماعی و سیاسی قرن بیستم،
صرفاً محدود به شورشها و مخالفت‌های سیاسی و
اصلاح‌طلبی نبوده است. ۶۶

برای خود نوعی تبلیغ به شمار می‌آورند.»

باید اذعان داشت کاریکاتور به خوبی قدرت و نفوذش را در عرصه سیاست نشان داده است. البته نمی‌توان گفت که این کاریکاتورها به طور مثال توانایی سرنگونی رژیمی را داشته‌اند و یا توانسته‌اند سیاستی را عوض کرده و یا انقلابی را به راه بیندازد، اما به روشنی می‌توان ادعا کرد که آنها حداقل می‌توانند متهمان را به خشخاش بگذارند. در دوران سرنگونی رژیم ستم‌شاهی، دیدیم که چگونه کاریکاتورهای شاه، از مطبوعات به پلاکاردها، دیوارها و غیره راه یافت و در واقع، مورد استفاده عموم قرار گرفت. در آن زمان، تقریباً هر کسی که کمی دست به قلم داشت، وسوسه می‌شد تا به گونه‌ای چهره شاه را با آن بینی بزرگ و ابروان پهن ترسیم کند. البته آنهایی هم که قادر به این کار نبودند، با اضافه کردن جزئیاتی بر تصویر شاه همچون شاخ و دندان بلند و... موفق به ارائه کاریکاتور می‌شدند. در

زمان جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، بار دیگر زمینه کارآمدی برای این هنر فراهم آمد و چهره کدو حلوائی صدام با آن چشمان و غزده و سیب کلفت و غیبب کذائیش، عاملی برای تقویت روحی مردم گردید. در عین حال طرحهای سیاسی زمینه‌ای برای نشان دادن واقعیات جنگ شد.

ترسیم ریگان در زمان ریاست جمهوری‌اش در شکل و شمایل سوپرمن، البته سوپرمنی پیر و فرتوت که توانایی هیچ کاری را ندارد، از کاریکاتورهای با مزه‌ای بود که در عین استفاده از کلیشه‌های رایج از طراوت و زیبایی یک طرح نو به طور کامل برخوردار بود. روس تامپسون می‌گوید: «هر کاریکاتوریست سیاسی حرفه‌ای به واسطه تجربه طولانی‌اش می‌داند که هر گاه کاریکاتوری را از سیاستمداری در روزنامه چاپ کند، آن شخص چند ساعت پس از چاپ آن، به وی تلفن خواهد زد و تقاضای خرید نسخه اصلی کاریکاتور به قیمت بالا و مذاکره برای ادامه

خالق اثر نامعلوم

مرد کوچکی که از سایه خود
هراسناک است، ۱۸۰۳
کنده‌کاری

اثر کاریکاتور مبین
پرستانه فوق احتمالاً بعد از
اعلان جنگ انگلستان علیه
فرانسه در مه ۱۸۰۳ خلق شده
است. علی‌رغم پیمان صلح آمی
انس بین دو ملت در مارس ۱۸۰۲،
ناپلئون به سیاستهای توسعه
طلبانه خود ادامه داد و تا سال
۱۸۰۳، خط ساحلی از جنواتا
آنتورپ را تحت فرماندهی خود
درآورد. بریتانیا که خطر را
احساس کرده بود، خواستار
عقب‌نشینی ناپلئون شد، که در
واقع خود اتمام حجت انگلیس با
فرانسه بود. در این تصویر،
ناپلئون را با زانوهایی که از
ترس خم شده است می‌بینیم که
از روی شانه خود به سایه
بسیار طولیل خویش می‌نگرد.



روند کاری او در آینده خواهد کرد...!»

● کاریکاتور سیاسی و سمبلیهایش

خرس روسیه، فیل و خر آمریکا (مظهر دو حزب جمهوری خواه و دمکرات)، شیر پیر انگلیس، خروس فرانسه، عقاب سیاه آلمان و...، از یک سو و اسطوره‌های تاریخی و شخصیت‌های بومی هر ملت همچون، دون کیشوت، رستم و اسفندیار، مجنون، ملانصرالدین از سوی دیگر، به اضافه استعاره‌های بصری، همچون یک موج سهمگین، کبوتر آزادی، میله‌های زندان، سیم خاردار، قفل، سیل، صفحه شطرنج، چاقو و بسیاری چیزهای دیگر می‌تواند دست‌مایه هر هنرمند کاریکاتوریستی باشد که در مسائل سیاسی به کار مشغول است.

● جنگ اعراب و اسرائیل

تسلط صهیونیستها بر سرزمین فلسطین، جنگ اعراب و اسرائیل، آوارگی مسلمان فلسطینی، نیز موضوع وسیعی برای کاریکاتوریهستهای سیاسی از شروع این بحران تاکنون بوده است. ناجی‌العلی کاریکاتوریست بزرگ عرب که سالیان زیادی با طراحی کاریکاتورهای ضد صهیونیستی خود، اسرائیلیها را مورد حمله قلم زهرآگین خود قرار می‌داد، چنان مورد خشم و غضب صهیونیستها قرار گرفت که این هنرمند سیاسی جان خود را نیز در این راه گذاشت و مورد ترور قرار گرفت. او طرحهایش را با سمبل به یادماندنی و جاودان خود یعنی یک کودک آواره فلسطینی امضا می‌کرد. محمد کحیل، هنرمند لبنانی‌الاصول نیز که موضوع کارش سیاسی است، دارای سبک و سیاق ژورنالیستی بوده، خود مدیر هنری و کاریکاتوریست مجله هفتگی (المجله) در لندن می‌باشد. مضامین مربوط به جهان عرب، سوژه اصلی کارهای وی را تشکیل می‌دهد. اسرائیل و آمریکا دیگر عناصر تشکیل دهنده کارهای اوست. مجموعه کاریکاتورهای کحیل، مجموعه‌ای است از طرحهای مربوط به قراردادهای و پیمان‌نامه‌های صلح، گفتگو و مذاکرات سیاسی، و وعده و وعیدهای

کاریکاتور فرانسوی در مورد رفتار بریتانیایی‌ها و آلمانی‌ها نسبت به جنگ روس و ژاپن؛ دو قدرت به وسیله دو کوسه نمایش داده شده‌اند. بریتانیا (همپیمان ژاپن) در حال اظهار به آلمانی‌ها (که هم از روسها و هم از ژاپنی‌ها متنفر هستند)، کدام را ترجیح می‌دهید؟ آلمان پاسخ می‌دهد آنهايي که غرق می‌شوند.

شخصیت‌های دولتی.

● سانسور

سنت نقد به وسیله کاریکاتورهای سیاسی هنگامی که بعد داخلی به خود می‌گیرد، اغلب از سوی سیاستمداران و نولتمردان قابل تحمل نیست و همواره نوعی سانسور را به آن تحمیل می‌کند. در میانه قرن نوزدهم، کاریکاتور شارل فیلیپول از چهره لویی فیلیپ به شکل یک گلایی که در فرهنگ فرانسه سمبل آدم احمق است جزء اولین سانسورها و توقیف بود.

آثار دیوید لاور (David Low) کاریکاتوریست برجسته انگلیسی آنچنان هیتر را عصبانی کرد که اسم او را در لیست مرگ نازیها قرار داد. همچنین کشیدن کاریکاتورهای سیاسی، گاه سبب آزدگی خاطر دولتها و تیره شدن روابط آنها نیز شده است. برای مثال، کاریکاتوری که مایکل کامینگ انگلیسی، در ۱۹۵۹ در اعتراض به سیاستهای دولت فرانسه کشید، سبب واکنش رسمی وزارت امور خارجه و نوشتن اعتراضیه‌ای رسمی خطاب به آن کشور شد. اما این ویژگی کاریکاتورهای سیاسی در هیچ دوره همچون سالهای جنگ سرد بین دو ابرقدرت آمریکا و



گونه‌ای غیر مستقیم بدون اینکه توجه عامه را جلب کند، از طریق سندیکاها اعمال می‌شود. زیرا غالب کاریکاتورست‌ها امکان ارتباط مستقیم با نشریات پرتیراژ را ندارند و همکاری آنها با این نشریات تنها از طریق سندیکاها ممکن است و سندیکاها هستند که به کاریکاتورست‌ها جهت و مسیر می‌دهند و با قبول یا عدم قبول کارها، در واقع حاکم بر جریان‌ات سیاسی روز هستند. در عین حال، نوع نگاه غالب مطبوعات به ظاهر موجه و بی‌طرف در آمریکا نشان داده است که آنها تنها در ظاهر بی‌طرفند ولی در باطن، دقیقاً متناسب با اهداف سیاسی از پیش تعیین شده کسارگزارانشان عمل کرده و می‌کنند. ترور کاریکاتورست بزرگ عرب که چند سال قبل، توسط عوامل صهیونیست صورت گرفت، حاکی از خشم و کینه اسرائیلیها نسبت به قلم زهرآگین این کاریکاتورست بزرگ بود که این نوع سانسور (ترور)، وحشتناکترین و شدیدترین سانسور تاریخ کاریکاتور می‌باشد.

شوروی فکر و ذکر کاریکاتورست‌های بی‌شماری را در این دو کشور و کشورهای هم‌پیمان به خود معطوف نکرد. با نگاهی اجمالی به نشریات و مطبوعات آن زمان شوروی با طرح‌های بسیاری در مورد جنگ‌طلبی آمریکا و سیاست‌های شیطنانی سرمایه داری و غیره روبه‌رو می‌شویم و درست برعکس، در نشریات غربی با مضامینی مانند دیوار آهنین شوروی و سیاست‌های انحصارطلبانه نظام کمونیستی در طرح‌های کاریکاتورست‌ها، روبه‌رو هستیم. همچنین در حدود سال ۱۸۲۰، کاریکاتور جرج کروئیکشانک علیه پرنس ریجنت، خانواده سلطنتی را بر آن داشت تا به او پیشنهاد ۱۰۰ پوند رشوه را دهند تا اعلیحضرت را در شرایط و موقعیت غیر اخلاقی نکشد. او رشوه را نگرفت، ولی کارش تا مدتها توقیف بود. موریس سینه، کاریکاتورست فرانسوی، چندی پیش در مصاحبه‌ای با تلویزیون TF۱ فرانسه اعلام کرد که اغلب کاریکاتورهایش در زمان بحران بین فرانسه و الجزایر سانسور می‌شد و وی امکان ارائه‌شان را نداشته است.

به هر ترتیب، آثار کاریکاتورست‌هایی که در عرصه سیاسی فعالیت دارند، در غالب کشورها یا اصلاً امکان ارائه ندارد یا محدود به حیطه‌های کاملاً تعریف شده است. در آمریکا، این نوع سانسور به